
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ ВІДРОДЖЕННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Вечірко О. Л.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-532-7-1>

ВСТУП

Вивчення історії зарубіжної літератури дає можливість студентам-філологам доторкнутися до фундаментальних цінностей світових здобутків слова. Мистецтво доби Відродження або Ренесансу посідає важливе місце у літературній освіті майбутніх вчителів філологічних спеціальностей, адже це епоха, яка пов'язана не тільки з відновленням античної спадщини, але й з формуванням нового світосприйняття і нового розуміння людської природи, у цю добу формується повага до національних мов. Європейські гуманісти, сповнені віри у безмежні можливості людини, створили нову концепцію характеру людини, занурившись у найпотаємніші закутки її душі. Ця епоха подарувала світу таких велетнів літератури і мистецтва як Данте, Сервантес, Шекспір, Мікеланджело, Рафаель. З огляду на це, у процесі духовного відродження суспільства, є сенс по-новому подивитися на «вічні образи» у літературі, створені у цей період, зокрема Дон Кіхота і Гамлета, аби розкрити нову сутність виражених у них смислів та ідей, які сформували складний соціокультурний феномен «донкіхотство» і «гамлетизм». Художні здобутки європейського Відродження у контексті компаративного аспекту дають можливість проаналізувати українське Відродження початку 20 століття – яскравий феномен вітчизняної історії, коли національна культура прагнула відродитися після занепаду. Знаковою постаттю цього періоду став Микола Хвильовий, який довів, що проблема українських Дон Кіхотів полягала у сприйнятті і вірі у комуністичну ідею, яка, зрештою, покликана була знищити українську ідентичність. Трагічність цього усвідомлення відображена на сторінках новели українського митця «Я (романтика)». Позбавивши внутрішньої цілісності своїх героїв, письменник досліджує їх характери у момент складного життєвого вибору, вагання у сфері волі дають можливість розгорнути із студентами дискусію про деструктивно-амбівалентний стан у ситуаціях вибору героїв творів

англійського класика – Гамлета і українського митця – Гаврилюка, адже ці твори віддаляє майже 300 років, але головний об'єкт роздумів письменників – це людина у кризовому світі, проблема, яка залишається вічною у літературі.

1. Відродження: світоглядні засади доби. Гуманістичні ідеї роману Мігеля де Сервантеса «Дон Кіхот»: «мудре безумство» Дон Кіхота

Епоха Відродження – важливий етап в історії становлення людської цивілізації: культурне піднесення європейського життя, розвиток літератури та мистецтва демонстрували вражаючі досягнення. Ця епоха подарувала світу Данте Аліг'єрі, Мігеля Сервантеса, Вільяма Шекспіра.

Відродженням або Ренесансом прийнято називати одну з епох в історії європейської культури, що виникла в Італії у процесі переходу від Середніх віків до Нового часу, вирізняється вона з-поміж інших культурних епох орієнтацією на спадщину античної греко-римської цивілізації, відкриттям цієї доби був уважний погляд назад /на добу античності/ з бажанням відродити її були велич.

Епоха Відродження це грандіозний великий переворот у культурі, визначаючи основні характеристики цього періоду, ми констатуємо:

- антропоцентризм (інтерес до особистості, визнання її цінності);
- віра у духовне самовдосконалення людини;
- поетизація активної, діяльної, інтелектуально розвиненої, вільної людини;
- утвердження високого призначення людини в процесі перетворення світу;
- орієнтація на античну спадщину, упровадження античних ідеалів у нову добу;

Література намагається максимально дистанціюватися від церковних впливів, у цей час відбувається процес секуляризації, т.б. звільнення від впливів церковної ідеології. Отже, визначаючи сутність духовних трансформацій, важливо звернути увагу студентів, що ключовим словом цієї епохи є Людина.

В епоху Відродження було сформовано гуманістичну філософію Ренесансу, яка надавала великої уваги людині, звеличуючи її як найпрекрасніше творіння Бога. Ідеологічною основою Відродження став гуманізм, головний зміст якого – культ людини, поставленої у центр Всесвіту.

На думку Козлик І. «якщо Відродження – це категорія, що позначає певну історико-культурну (а відповідно й історико-літературну) добу в єдності всіх її суперечливих складових, включаючи гуманістичний рух, то гуманізм – це поняття, що позначає той принципово новий –

с т р и ж н е в и й – культурний рух, зміст якого найбільш повно відбиває істотні відмінності ренесансної доби»¹.

Цей феномен італійської культури досліджувала Ю. Сабадаш². «Гуманізм (лат. китапіз – людський, людяний) – в етичному плані – моральний принцип, основою якого є переконаність у безмежних можливостях людини та її здатності до удосконалення, вимога свободи й захисту гідності особистості, ідея про право людини на щастя. Вужче – людяність, увага й любов до людини, готовність їй допомогти. У філософському розумінні – це історично змінна система поглядів, сталим складником якої є визнання цінності людини як особистості, її права на свободу, задоволення духовних і матеріальних потреб, розвиток здібностей»³.

Гуманізм – ідейна основа всіх форм духовної культури Ренесанса, а основоположниками нової світоглядної системи стали італійці. Так, поклоніння Франческо Петрарки перед людьми античності (Сципіоном, Цицероном, Брутом й ін.) було викликане тим, що громадяни Римської республіки успішніше за інших культивували в собі найціннішу людську якість, яку Петрарка називав латинським словом «Humanitas». Італійський поет створив програму формування, розвитку і реалізації «Humanitas» сучасності. І виклав її у ряді своїх трактатів, серед яких «Про презирство до світу», «Про засоби проти будь якої фортуни», «Про знаменитих людей», «Інвектива проти лікаря» та ін.

Говорячи про історіографію цієї доби варто зважити на те, що вона, як ніколи, демонструє дуже важливу часову єдність духовної історії людства, тому що Європа вперше відчула живий зв'язок часу. У італійських гуманістів з'явилося бажання говорити про період, який майже 8 століть як припинив своє існування. Дехто з дослідників, зокрема Вазарі, конструє культурно-історичний міф про Відродження античності, саме він запропонував термін Відродження.

На початку розмови про роман іспанського письменника М.де Сервантеса необхідно подати ґрунтовний методичний коментар аби студенти розуміли, які аспекти мають стати предметом розгляду, аналізу та дискусії з учнями у майбутній професійній діяльності.

Роман «Дон Кіхот» Мігеля де Сервантеса за шкільною програмою вивчається у курсі зарубіжної літератури у 8 класі. Завдання вчителя насамперед полягає у тому, щоб допомогти учням розібратися в особливостях жанрової природи твору у контексті пародіювання на лицарський роман, вивчаючи біографію письменника розкрити творчу

¹ Козлик І.В. Світова література доби середньовіччя та епохи Відродження. Навч. Посібник. Івано-Франківськ, 2011. С.115.

² Сабадаш Ю. Гуманізм як феномен італійської культури: монографія. К.: ДАККіМ, 2008. 361 с.

³ Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. К.: ВЦ. «Академія», 1997. С.171-172.

історію роману, зрозуміти широту його філософського змісту та збагнути суперечливий образ Дон Кіхота як «вічного образу у літературі» і явище донкіхотства. Багато дивного та незрозумілого студенти знаходять на сторінках роману М.Сервантеса «Дон Кіхот», отже важливо пояснити які впливи та ідеї визначають концепцію характеру цього героя. Аналіз будь якого художнього твору є сенс розпочати із ознайомлення історичної епохи, коли він був написаний, та тих ідей, які культивувалися у цей час.

Варто зважити, що характер гуманізму в Іспанії дещо різнився від європейського, ідеї гуманізму в цій країні не набули такого глибокого філософського осмислення, а тому вони знаходили своє відображення виключно у поетичних образах, а не в теоретичних працях. Серед літературних пам'яток іспанського Відродження спостерігається активний розвиток пасторального роману, це роман «Діана» Хорхе Монтемайора, сюжет таких романів завжди розгортався на фоні спокійного пейзажу, пов'язаного із світом пастухів, саме «ідеї золотого століття», про які говорив Сервантес у романі «Дон Кіхот», узяли свій початок від пасторального роману. З пасторальним був тісно пов'язаний рицарський роман, зокрема роман «Амадіс Гальський». В країні шойно завершилася Реконкіста, іспанці пам'ятали про героїзм народу у визвольній війні проти маврів. Отже, пам'ять про булу велич самовідданої боротьби за незалежність спричинила популярність жанру лицарського роману в іспанській літературі Відродження.

Мігель де Сервантес

Яскравим знаковим представником цієї літератури безумовно можна назвати Мігеля де Сервантеса. Народився Сервантес 29 вересня 1547 року ця дата стала відома із записів про хрещення майбутнього письменника у церкві міста Алькала де Енарес. Про родину ми знаємо небагато: батько його ідальго, за фахом лікар, але він був глухим і здобути вищу освіту він не міг фізично і скоріше за усе він займав посаду щось нахшталт сучасного фельдшера. Слово «ідальго» означає, що він належав до кола дворянських сімей, що занепадали, адже ідальгія – це дворяни, які полишені майна, сеньйорій, права юрисдикції і високих суспільних посад, хоча ще дід письменника Хуан займав важливу посаду в Андалусії, він був успішним адвокатом. В пошуках роботи батько багато їздив країною, що збагатило враження юного Мігеля, але син уже з 8 років допомагав батьку, не дивлячись на важкий матеріальний стан, майбутній письменник отримав достойну освіту. У 10 років його було віддано на навчання у колегію ієзуїтів, а після її закінчення він продовжив навчання у Мадриді в одного із найкращих іспанських педагогів – Хуана Лопеса де Ойоса, який став його першим літературним наставником, і прилучив учня до високих гуманістичних ідей, оскільки сам був прихильником поділяв погляди Е.Роттердамського

У 1568 році Мігель де Сервантес відправляється до Італії і вступає на службу до надзвичайного посла Папи Пія V. Причини, які змусили письменника покинути Іспанію досі не встановлені. Існує версія, що він убив на поединку іспанського дворянина, оскільки поединки були заборонені Мігеля чекав суд, це і стало причиною еміграції. Через рік Сервантес збирає документи про своє чистокровне іспанське походження і вступає до іспанського війська, яке розміщено в Італії, щоб прийняти участь у війні із турками, яка йшла у Середземномор'ї. За 5 років (1570-1575) служби в армії він відвідав великі італійські міста – Мілан, Болонью, Венецію, Палермо, вивчив італійську мову, познайомився з італійською літературою Відродження – поезією Данте, Петрарки, «Декамероном» Боккаччо. Цей літературний досвід, здобитий в Італії, мав важливі впливи на творчість іспанського письменника.

7 листопада 1571 року Сервантес брав участь у знаменитій морській битві при Лепанто, коли об'єднаний флот під командуванням видатного полководця дона Хуана Австрійського розбив турецьку ескадру, у цьому бою Сервантеса було важко поранено, він одержав два вогнепальних поранення в груди й у передпліччя, що призвело до паралічу і нерухомості лівої руки та «до великої слави правої», за словами самого Сервантеса. Ця обставина не змусила його покинути армію тут він перебував до 1575 року. Перед від'їздом він із молодшим братом Родріго запасився рекомендаційними листами дона Хуана Австрійського на ім'я короля Філіпа II. Саме ці листи стали причиною великих страждань Сервантеса і його брата. 20 вересня 1575 року брати Сервантеси на борту галери «Сонце» відплили від берегів Неаполя до Іспанії, в море галеру захопили пірати і доставили братів до Алжиру – центру піратства і торгівлі, а рекомендаційні листи, які знайшли у полонених, змусили правителя Алжиру Гасана Пашу призначити високий викуп, думаючи, що військові із знатних і багатих родин. Письменник провів у полоні 5 років, оскільки батьки не в змозі були зібрати необхідної суми. Він три рази вчиняв втечу, однак все закінчувалося невдачами.

Восени 1850 року в силу дивного збігу обставин Сервантеса було викуплено із полону. Але героїзм, який вразив Хуана Австрійського, залишив байдужим чиновників Філіпа, бойові заслуги і подвиги у полоні були забуті, Хуан Австрійський загинув. Сім'я Сервантеса, збираючи гроші на викуп, розорилася. Він відправляється у пошуках засобів до існування до Португалії і Північної Африки, але це не приносить йому бажаних результатів і письменник повертається на батьківщину з надією знайти пристойну роботу, у цей час у нього з'являється позашлюбна донька Ісавель де Сааведра. У 1584 році Сервантес одружився із 19 річною Каталіною де Саласар-і-Паласьос, але невеликі статки дружини кардинально не вирішили питання. З 1585 по 1604 роки Сервантес змагався із бідністю немов його Дон

Кіхот із повітряними млинами. В надії на удачу він влаштувався комісаром по продовольчим поставкам для «Непереможеної Армади». Комісарство ледь не привело його до відлучення від церкви за конфлікт із церковним керівництвом із за поставок продовольства, він побував у в'язниці (1592 р.) за підозрою у присвоєнні грошей – із-за необережності у звітах. Потім збираючи податкові недоїмки у Гранаді він провів три місяці у королівській в'язниці (1597), став жертвою фінансових махінацій севільського банкіра де Ліма. Через п'ять років, у 1602, по цій же справі він потрапив до в'язниці. Припускають, що роман «Дон Кіхот» Сервантес почав писати саме у в'язниці.

Роман «Дон Кіхот»

Особливості композиції роману

52 розділи, які становлять перший том роману було поділено на 4 частини. Звертають на себе увагу два симетрично розташовані розділи літературно-полемічного та критичного змісту 6 і 48, у яких священик, цирульник та каноник разом із головним героєм розмірковують про лицарські романи та правила написання сучасних комедій. Також розташовані дві основні і важливі для розуміння концепції художнього образу промови Дон Кіхота: про золоте століття та військову справу і науку. Загальну розповідь переривають вставні новели, зокрема, про безрозсудно-допитливе. Символічним є фінал першого тому, оскільки друга подорож героя закінчується поверненням додому за ґратами клітки.

Друга частина «Дон Кіхота» складається із 74 розділів, які, у свою чергу, можна поділити на 4 цикли. Перший із них охоплює перші 7 розділів. Дії відбуваються у будинку Дон Кіхота за участю старих персонажів: священика, цирульника, племінниць, Санчо Панси до них приєднується новий герой бакалавр Самсон Карраско; другий цикл – це третій виїзд Дон Кіхота, який закінчується прибуттям до герцогського замку, третій цикл 11 тому складають події, що розгортаються у герцогському палаці. І, нарешті, 4 цикл становлять події, які розгортаються на шляху до Барселони та повернення героя додому. Не можна не відзначити, що Дон Кіхот другої частини позбавлений тих книжкових галюцинацій, які стали причиною пригод у першому томі.

Сервантес почав працювати над твором, коли йому виповнилося 56 років, коли за плечима залишився багаж великих життєвих вражень: бідність, пошуки роботи – все це увійшло до роману «Дон Кіхот».

Перший цикл пригод ідальго із Ламанчі відкривається портретом сільського дворянина Алонсо Кіхади і розповіддю про дивні причини його незвичайного божевілля. Основними епізодами першої подорожі стала посяг на лицаря, яка відбувалася на постоялому подвір'ї та позбавлення, правда не зовсім вдале пастушка Андреаса від місцевого багатія. Ітак, перший виїзд закінчується поразкою героя, адже він, побитий погонщиком мулів на спині осла повертається додому.

Після чого відбувається нова подорож Дон Кіхота, найбільш відомими її епізодами стали бій із повітряними млинами, поєдинки із біскайським ідальго та бенедиктинськими ченцями, він звільняє королівських поневільників, які його жорстоко б'ють, подалі деяку частину займають вставні новели. А після розповіді новел із Дон Кіхотом відбувається нова пригода, його поміщають у клітку і, поставивши її на воза, відправляють до рідного села. Дорогою додому Дон Кіхот зустрічається із толузьким священником і саме із ним розпочинається дискусія про лицарські романи та сучасні комедії.

Роман «Дон Кіхот» як пародія на лицарський роман

Перш ніж почати цю розмову варто нагадати, про природу і причини появи лицарського роману. Лицарство стало важливою частиною середньовічного суспільства зі своїми законами та ідеалами станової честі та доблесті, а важливим явищем середньовічної культури стала лицарська (куртуазна) література. Склалися дуже своєрідні стосунки поміж Лицарем і Дамою (Донною). Зміст цих стосунків – куртуазна любов або любов-служіння, де жінка стає об'єктом лицарського служіння нарівні з сюзереном, т.б. феодалом. Ліричний герой поезії трубадурів лицар-любовник, наділений єдиним почуттям до Дами, так званим витонченим коханням фін аморе, вершиною якого був легкий доторк, або поцілунок. Лицарський роман часто задовольняв читацькі очікування, прославляв доблесть і любов, пропонував цікаву інтригу, роман показував фантастичний світ, де було можливе диво, якого не вистачало в повсякденному житті. Саме культ Прекрасної Дами був важливим для Дон Кіхота, адже ідеалом жінки для Алонсо Кіхона стала Дульсінея Тобоська. Батьківщиною дами серця головного героя є село Ель Тобосо в Іспанії. Будинок 16 століття, у якому мешкала донья Ана Мартінес де Сарко, прототип героїні, у наші дні став музеєм.

Саме за часів Сервантеса виникає бажання пародіювати цей жанр. Найбільшу увагу письменник приділяє критиці лицарського роману. Нагадаю, що пародія (грецьк. *parodia* – пісня навиворіт, переробка на сміш ний лад) – один із жанрів фольклору та художньої літератури, власне гумористичний чи сатиричний твір, в якому імітується творча манера письменника задля осміяння її як не відповідної новим мистецьким запитам⁴.

Спочатку роман «Дон Кіхот» було задумано як твір, який повинен був довести безглуздість і показати деградацію жанру лицарського роману. Перші 7 розділів відповідають цьому завданню: звільнення маленького хлопчика Андреаса, пригоди на постоялому подвір'ї, яке Дон Кіхот називає справжнім палацом, посвята у лицарі, де «шаленство взяло гору над тими сумнівами, і [Д.К.] вирішив, що

⁴ Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. К.: ВЦ «Академія», 1997. С.522.

висвятяться від першого, хто в мандрах йому зустрінеться, бо й інших багато так чинило – це він вичитав у книжках, які довели його до такого стану»⁵. Все це робить очевидним, що Дон Кіхот не стереотип, що він проникся ідеями рицарства: «його уява переповнилась різними химерами, вичитаними з тих книжок: чарами та чварами, битвами та боями, викликами та ранами, зітханнями та коханнями, розлуками та муками і всякими такими штуками»⁶, і, як наслідок, герой «збожеволів він отак до послідку, і вроїлася йому в голову дивочна думка, яка жодному шаленцеві доти на ум не спливала: що йому випадає, мовляв, і подобає, собі на славу, а рідному краєві на пожиток, статися мандрованим рицарем»⁷.

І тут варто наголосити, що у кожен епоху з'являються свої Дон Кіхоти і ми стаємо свідками того, що світ завжди хоче вірити у світлі ідеали, досить згадати митців українського «Розстріляного Відродження», зокрема М.Хвильового, що свято вірив в ідеали Загірної комуни.

Дон Кіхот готовий жертвувати собою в ім'я перемоги справедливості і милосердя на землі, але навколишній світ не готовий сприймати величні гуманістичні ідеї героя. Уже на початку першої частини роману «парох зачув ті слова, зараз мовив собі на думці: «Хай Бог тебе боронить, бідний мій Дон Кіхоте! З високого верхівля шаленства, здається мені, падаєш ти тепер у глибоку безодню нерозуму!»⁸.

На початку роману (у 6 розділі) священник і цирюльник розбирають бібліотеку, де дають характеристику тогочасним рицарським романам. Найбільш відомим серед них є лицарський роман «Амадіс Гальський», опублікований в Сарагосі у 1508 році. Схема його типова для творів цього жанру: Амадіс, син короля Гальського – сміливий, мужній воїн і водночас галантний закоханий, на честь своєї дами бореться з велетнями, казковими чудовиськами, і за свої подвиги отримує імена: Лицар змії, Лицар Полум'яного Меча, Лицар Юної Шпаги. Із цього сюжету ми бачимо, що лицарська література переносила читачів у світ ілюзій, які відволікали від проблем реальної дійсності. Лицарі та їх подвиги були близькими і зрозумілими людям, які недавно завершили війну з маврами і ходили у плавання в далекі країни.

Показовою у цьому контексті стала дискусія, яку ведуть священник і каноник у кінці 1 тому у 47, 48 розділах про користь рицарських романів, Символічним є повернення Дон Кіхота, його

⁵ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 1 / Пер. з ісп., М. Лукаша; Передмова Г. П. Кочура; Харків: Фоліо, 2008. С.37. Далі у тексті буде вказано сторінки цього видання.

⁶ Так само. С.34.

⁷ Так само. С.34.

⁸ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 2 / Пер. з ісп., М. Лукаша і А. О. Перепаді. Харків: Фоліо, 2008. С.12.

помішають у клітку, і супроводжуючи цю кавалькаду, ми стаємо свідками розмови, у якій каноник переконує читача у тому, що жоден з лицарських романів він не мав сили дочитати до кінця, що «оті так звані лицарські романи завдають суспільності чи малої шкоди. Все те писання й компоновання найближче підходить до відомих мілетських баєчок, до тих побрехеньок, що мають на меті лиш розважати, а не повчати,.. Хоть же основна мета таких книг – розвага й потіха, вони й того не можуть досягнути, бо повно в їх нісенітниць усяких та несусвітніх небилиць. Ото душі втіха й насолода, як вона споглядає на щось гарне і доладне,.. І яка може бути краса й гармонія, яка доцільність і домірність у книзі чи в романі, де шістнадцятирічний молодик затинає мечем велетня з башту заввишки і розрубав його навпіл, мовби він був із марципана? А то ще таку битву нам малюють: у ворожому війську мільйон або й більше воїнів, а герой роману побивав усіх – хоч-не-хоч, мусимо вірити, що лицар здобуває ту перемогу доблестю потужної своєї правди... Вигадані повісті мають пристосовуватись до читачевого розуміння; так їх треба писати, щоб, уприсупнюючи неможливе, управдоподібнюючи неймовірне, вони весь час тримали в напрузі нашу увагу, дивували нас, захоплювали, вражали й розважали, щоб подив той завжди йшов у парі з утіхою... Я не бачив жодного лицарського роману, щоб у ньому всі частини були доладні й домірні, щоб середина добре в'язалася з початком, а кінець відповідав середині й початку; такі в них часом шматки до купи тулять, що виходить не пропорційна постать, а потвора якась чи дивоглядь. Крім того, стиль у них кострубатий, події неймовірні, любощі неподобні, компліменти незграбні, міркування недотепні, описи боїв надто розволікли, а подорожі – зовсім безглузді; разом кажучи, немає в них ні доброго розуму, ні справжнього мистецтва, і вони цілком заслуговують на те, аби їх вимести геть із християнської землі, як сміття й непотріб»⁹.

Отже, головною особливістю лицарських романів є наявність фантастичних та авантюрних елементів, але вони полишені будь якої надії на втілення цих фантазій у життя.

Проблемні питання:

1. Є сенс розглянути сенс слів реальність, ілюзія, цінності.
2. Чому людина адекватно не сприймає реальність?
3. Що таке ціннісна парадигма у суспільстві, чому виникає несприйняття людиною морально-етичних цінностей, який конфлікт виникає унаслідок цього?

⁹ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 1 / Пер. з ісп., М. Лукаша; Передмова Г. П. Кочура; Харків: Фоліо, 2008. С.428-430.

4. За яких умов людина може потрапити у полон ілюзій, якою є її поведінка, що свідчить про таку залежність?

Автобіографізм роману

Автобіографізм – досить поширене явище у художній літературі. Нагадаю, це відображення у літературному творі відомостей з життя автора; ототожнення письменником героя свого твору, його долі з власною особистістю та біографією; близькість героя твору автору за думками, почуттями, за характером.

І у цій частині можна виокремити два аспекти: перший – це життєві поневіряння Сервантеса, які багато у чому нагадують життя самого Дон Кіхота і другий – це історія полоняного капітана, яку автор роману оповідає у 39 – 41 розділах першого тому, яка викликає певні аналогії із сервантівським полоном.

Біографія Сервантеса в даному випадку особливо важлива: вона дає ключ до розуміння його роману. Багато літературознавців проводять паралель між Сервантесом та його героєм, вважаючи, що в образі Дон Кіхота письменник висміяв самого себе, свій героїзм та свою гордість. Тому роман про «премудрого гідальго» можна в якійсь мірі вважати «авторською сповіддю», завуальованою автобіографією. І це твердження легко довести.

Сервантес і його герой – однолітки: їм обом близько п'ятидесяти років. Вони обидва – збіднілі гідальго. Та головне, що їх поєднує, – це гуманістичні ідеали та трагічна доля. Саме з простосердості й доброти письменника народився Лицар Сумного Образу. Той, кого пізніше персонажі роману стали називати Алонсо Кіхано Добрий.

Скупість біографічних даних про Сервантеса породжує спокуси створювати гіпотези щодо його політичних, естетичних поглядів на підставі промов героїв письменника, шукати натяки на його життєвий шлях у лихих пригодах Дон Кіхота і навіть бачити особливості його зовнішності в описах Рицаря Сумного Образу. На пошук спільних рис автора і його героя читачів провокував сам Сервантес, який написав у Пролозі: «... отже, не здолів-таки переступити закону природи, що, який, мовляв, батько, такий і син. І справді, що іншого міг спородити мій недійшлий та недолугий розум, як не повість про худого, хирного і химерного сина, повного розмаїтих думок та гадок, що зроду ніякій душі живій і в сні таких не приверзеться?»¹⁰.

Життєпис письменника доцільно розглянути у контексті роману, запропонувавши порівняти новелу про полоненого капітана та факти біографії Сервантеса. Цікаво, що сам автор у цій новелі уникає розгорнутого опису батальних сцен. Куди більше його цікавить доля окремого солдата. Далі біографічні паралелі відчужаються все більше і більше. По-перше, не тільки у фіксації дат, умов перебування у полоні,

¹⁰ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 1 / Пер. з ісп., М. Лукаша; Передмова Г. П. Кочура; Харків: Фоліо, 2008. С. 14.

а й у створенні художнього характеру героя. Відомо, що сам Сервантес був дуже незалежною і сміливою людиною. Три рази він намагався втекти з полону. Його героїзм вразив навіть Гасана-Пашу.

Герой вставної новели теж сподівається на втечу, декілька разів намагається її здійснити, але ці спроби залишаються марними. Новела сповнена духу романтизму, чого не можна сказати про долю самого письменника, оскільки його, в силу дивного збігу обставин, восени 1580 року було викуплено з полону, і він повернувся на батьківщину практично жебраком. А у капітана В'єдми починається романтична історія з мавританкою Зорандою.

Вставна новела «про полоняного капітана» (т.І, розділ 38) дуже тісно пов'язана з промовою Дон Кіхота про «військове мистецтво» (т.І, розділ 39): головний герой спростовує давню думку про те, що своїх військових успіхів досягає завдяки силі, «так наче воїни – то якісь поденні робітники, що аби тільки здоровий був та дужий, так наче в військову справу, чи, коли хочете, воєнне мистецтво, не входять також героїчні подвиги, для завершення яких треба неабиякого розуму, так наче полководець, що веде до бою свою рать чи обороняє обложене місто, витрачає тільки тілесні зусилля і не напружує своєї думки! Зважте самі, чи то можебна річ – зрозуміти й розгадати ворожі наміри, задуми, хитрощі воєнні, виявити засідки, передбачити й відвернути небезпеку, чи можна зробити те все з допомогою самих лише тілесних сил? Ні, і ще раз ні, тілесні сили тут ні до чого, це справа розуму передусім і перш за все. Отож військова справа не меншого потребує розуму, аніж наука»¹¹.

Може здатися дивним, що такі думки виникають у божевільної людини, але ця промова все більше доводить, що перед нами «мудрий божевільний». Дон Кіхот переконує читача у гуманності військової справи, в тому, що метою цього мистецтва є досягнення миру. Виникають навіть біблійні паралелі. Рицар згадує, що «кращий вчитель землі і неба», тобто Бог, заповідав вітатися словами: «мир дому сьому» і багато разів повторював: «мир zostавляю вам; мир мій даю вам»¹². Досить логічним і переконливим є висновок Дон Кіхота, в останніх рядках цієї промови: «Се єсть клейнод і скарб, уділений і доставлений нам його благосною рукою, достояння, без якого жадного не може бути добра ні на небі, ні на землі. Так отсей мир і є кінцевою метою війни...»¹³.

У цій промові міркує автор і про бідність, яка усе життя супроводжувала його безпосередньо. Він порівнює студента і

¹¹ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 1 / Пер. з ісп., М. Лукаша; Передмова Г. П. Кочура; Харків: Фоліо, 2008. С.343-344.

¹² Так само. С.344.

¹³ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 1 / Пер. з ісп., М. Лукаша; Передмова Г. П. Кочура; Харків: Фоліо, 2008. С.344.

військового, всі вони перебувають у жалюгідному становищі спочатку, але студент, здобуваючи освіту, має шанс побудувати кар'єру і збагатитися, вести достойний спосіб життя, таких перспектив у військового немає, з власного досвіду Сервантес розумів, що військова справа окрім загрози власному життю нічого не приносить. Військова людина, знаючи про небезпеку не може покинути місце своєї служби.

Близькою за змістом, сповненою пафосу демократизму є промова Дон Кіхота про «справедливі і несправедливі війни» (т.ІІ, р.27). Де автор називає чотири причини, коли людина має стати до зброї і захищати свою землю: по-перше, в обороні віри католицької, по-друге, в обороні власного життя, бо так велить закон Божий і таке наше природне право, по-третє, в обороні гонору свого, родини і майна, по-четверте, на службі в короля, коли справедлива війна ведеться, назвімо ще й п'ятий випадок – а втім, його можна другим вважати – в обороні своєї вітчизни»¹⁴.

Образ Дон Кіхота

Таким чином, аналіз цих промов дає змогу перейти безпосередньо до характеристики образу Дон Кіхота, отже, цей образ продовжує не лише лицарські традиції, але й переймається ідеологією гуманізму. Головною ідеєю героя є зміна світу на краще. Те ж завдання ставив перед собою й гуманізм. Дон Кіхот має високі уявлення про людину, а тому свою місію у цьому світі він вбачає у захисті людської гідності і честі: «я – завзятий Дон Кіхот з Ламанчі, відомстителю за всяку кривду і сваволлю»¹⁵, «я мушу й повинен те знати, щоб покарати вас за беззаконня чи, навпаки, помститися за кривду, якої ви дізнали»¹⁶, «я мушу виконати щодо них свою повинність – поборювати насильство і допомагати та рятувати знедолених»¹⁷.

Починаючи розмову про концепцію образу Дон Кіхота варто звернутися до категорії «вічний образ» у літературі. Вічними образами називають художні образи, які за глибиною узагальнення виходять за межі конкретних творів та зображеної в них історичної доби і містять в собі невичерпні можливості філософського осмислення буття.

І тут є сенс пояснити значення терміну «донкіхотство», перша асоціація – «це боротьба людини із повітряними млинами», це життя у світі ілюзій, небажання пристосовуватися до реальності і прагнення перетворювати навколишній світ. Донкіхотами називають наївних мрійників, які безкорисливо, але й безплідно намагаються робити людям добро заради нездійснених ідеалів.

¹⁴ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 2 / Пер. з ісп., М. Лукаша і А. О. Перепаді. Харків: Фоліо, 2008. С.185.

¹⁵ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 1 / Пер. з ісп., М. Лукаша; Передмова Г. П. Кочура; Харків: Фоліо, 2008. С.51.

¹⁶ Так само.С.145.

¹⁷ Так само.С.172.

У цій розмові варто розкрити значення слів ілюзія, ідеал. Академічний тлумачний словник української мови подає два значення слова ілюзія: «1.Оманливе, хибне сприймання дійсності; хибне уявлення про що-небудь. 2.Необґрунтована надія, нездійсненна мрія»¹⁸. Відстоюючи, і що головне, беззастережно віруючи в ідеали рицарства, Дон Кіхот не здатний адекватно оцінити реальність, а тому він і залишається беззахисним мрійником у світі ілюзій, які безсилий подолати.

Слово ідеал так само має два значення: «1. Найвища мета, до якої прагнуть люди і яка керує їхньою діяльністю тощо. 2. Взірець досконалості»¹⁹. Гуманістичні ідеали Дон Кіхота продиктовані його епохою, яка демонструвала глибокий інтерес до особистості. Визначаючи сутність духовних трансформацій у цей час головна мета письменників – зображення активної, діяльної, інтелектуально розвиненої, вільної людини. Отже, у цій частині варто відзначити наполегливе і навіть героїчне бажання Дон Кіхота змінити навколишній світ на засадах моральності, чесності і зробити щасливою людину.

Деякі літературознавці використовують термін «мудре безумство Дон Кіхота». І тут доцільно поставити питання: чи можна логічно відділяти сферу безумства Дон Кіхота від сфери його мудрості?

Що стосується безумства Дон Кіхота, то варто згадати знаменитий бій з вітряками, посвяту в лицарі і в зв'язку з цим ідею мандрівного лицарства, відоме звільнення маленького Андреса, яке мало трагічні наслідки для самого хлопчика, який благає небо «покарати і знищити його милість», адже після того як Дон Кіхот поїхав хлопця ще жорстокіше побили. Аналізуючи цей останній епізод, варто замислитися: «Які асоціації виникають у зв'язку зі словом «донкіхотство»? Розмірковуючи про протиріччя між ідеалом і цією жорстокою дійсністю, слід сказати, що «донкіхотство» – це вчинки людини, що палко прагне до високої мети, але не помічає неможливості її здійснення.

Пояснюючи термін «донкіхотство», доцільно розповісти історію написання роману. Оскільки у 1614 році під псевдонімом Алонсо Фернандеса Авельянеди виходить підробка роману, Сервантес намагався показати відмінність героїв і тим самим підкреслити глибину образу Дон Кіхота. Санчо скаже, що в цій історії він і Дон Кіхот зображені зовсім не такими, якими вони є в житті: «...той Санчо і той Дон Кіхот, які в сій книзі показані, то зовсім не такі... – ото вже

¹⁸ Словник української мови: в 11 томах. Том 4. К., 1973. С.17.

¹⁹ Там само. С.10.

істинно ми: мій пан хоробрий, розумний і закоханий, і я – простий собі веселий чоловік, а не якийсь там прожеря чи п'янюга»²⁰.

В зображенні Авельянеди Дон Кіхот виглядає безнадійним божевільним. Розумного і благородного героя Сервантеса Авельянеда перетворив у підозрілого, заздрісного, нещасного бідняка. Посиливши в його образі натуралістичні риси божевільності, він у той же час відмовив Дон Кіхоту у благородному лицарстві.

Незважаючи на безглузді вчинки, Дон Кіхот виявляє неабияку обізнаність і мудрість стосовно важливих проблем людського буття. Якщо читача і вражають безрозсудні лицарські вчинки, то не менший подив викликають «розумні промови» цього героя. Він цінний людям нового часу величчю ідей як справжній мислитель-гуманіст. Недаремно Дон Кіхот понад усе цінує свободу: «Вольність, щоб ти, Санчо, знав, то один з найдорогоцінніших дарів, що небеса послали людям; не зрівняються із нею ніякі скарби, заховані в землі чи скриті на дні морському; за вольність, як і за честь, можна й треба життям своїм важити і навпаки: неволя то найбільше лихо, що може приключитися людям»²¹. Відповідним чином Дон Кіхот модернізує і поняття свободи волі, повчаючи королівських невільників: «проте, як я вже сказав, волю присилувати неможливо»²². Цією тирадою Дон Кіхота про свободу Сервантес стверджує, що народжене разом із християнством поняття свободи волі протягом століть залишається всього лише філософською цяцькою. Саме тому так багатозначно виглядає донкіхотівське кредо: «... Прагну до того, чого прагне саме небо, що велить доля, що вимагає розум і, головне, до чого прагне власна моя воля».

І не дивно, коли він зустрічає королівських поневільників, у силу дивного збігу обставин він звільняє цих каторжників з єдиним аргументом: «на мою думку, річ надто жорстока й несправедлива – повертати в рабство тих, що їх Бог і природа вольними створили»²³. Але борець за загальнолюдські цінності (як ми бачимо) жорстоко поплатився, символічною стала відповідь врятованих, вони безжально б'ють його камінням.

Промова героя «про золоте сторіччя» (т.І, розділ 11), її зміст можна зрозуміти як своєрідний маніфест свободи людини, яка ще не втратила ілюзій з цього приводу: «Блаженний той час, щасливий той вік, що мудреці старожитні золотим прозвали – не тим, що золото, так високо в наш залізний вік ціноване, легко тоді здобувалось, а тим, що люди

²⁰ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 2 / Пер. з ісп., М. Лукаша і А. О. Перепаді. Харків: Фоліо, 2008. С.378.

²¹ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 2 / Пер. з ісп., М. Лукаша і А. О. Перепаді. Харків: Фоліо, 2008. С.364.

²² Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 1 / Пер. з ісп., М. Лукаша; Передмова Г. П. Кочура; Харків: Фоліо, 2008. С.175.

²³ Так само. С.178.

тогочасні не знали двох слів: моє й твоє. У ту священну добу все було гуртове; щоб собі поживку щоденного дістати, не треба було нікому особливо трудитися: простягни тільки руку до могутнього дуба, і він щедро пришанує тебе своїм стиглим, смаковитим овочем. Чисті криниці та ручаї бігучі давали всім досхочу погожої, прозорої води. В розколинах скель та в дуплах дерев закладали свої республіки мудрі й працьовиті бджоли, що всякій охочій руці постачали без жодної плати рясні здобутки солодких трудів своїх. Пишні коркові дуби люб'язно й безхитро скидали з себе широку й легеньку кору, аби люди могли вкривати хати свої, поставлені на нетесаних палях єдино для безпеки від неласкавості неба. Всюди тоді панували мир, лагода і приязнь»²⁴.

Можливо, це один із перших яскравих прикладів, де виявилося мудре безумство Дон Кіхота, який заговорив мовою гуманістичного утопізму. Гуманістична ідея «золотого сторіччя» на перший план висунула мотив вільного і незалежного існування. Саме цей мотив знайшов своє логічне продовження у вставній новелі про Хрїзостома і Марселу. Історія дуже типова: юнак стає жертвою свого любовного безумства, дівчина не відповідає взаємністю. Страждання призводять Хрїзостома до самогубства. Звичайно, всі намагаються засудити Марселу, єдиний, хто став на її захист був Дон Кіхот. Зрештою вона проголошує свою знамениту промову: «... чому та, яку люблять за вроду, повинна доконечне любити того чи тих, хто її любить... Правдиве кохання не ділиться і що на милування нема силування... Я вродилась вільною і, щоб вільною на світі пробувати, обрала собі самотину на лоні природи... Гуляю на вільній волі – і нікому не хочу коритися, нікого не люблю ані ненавиджу»²⁵. Можливо, Хрїзостом став жертвою не кохання, а своєї власної упертості. Лише Дон Кіхот зрозумів трагедію бідної дівчини і захистив її.

Промова про виховання (т. 2, розділ 16) може стати останнім акордом у розмові про Дон Кіхота

«– Діти, пане, то ніби частки утроби батьківської, тимто слід їх любити, чи добрі вони там, чи лихі, як любимо душу, що животворить нас: повинні їх отець-мати з малого малку на добру путь наставляти, на добрий розум навчати, на благочестиві звичаї наvertати, аби, до зросту дійшовши, стали батькам своїм старим опорою, а нащадкам хвалою і славою. Не вважаю за доцільне змушувати їх до студіювання тієї чи іншої науки, хоть переконування ніколи не завадить. Коли ж наука потрібна не pro pane lucrando (аби на хліб заробити), коли небо послало щасливому студентові батьків, що його всім обмислити

²⁴ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 1 / Пер. з ісп., М. Лукаша; Передмова Г. П. Кочура; Харків: Фоліо, 2008. С.87-88.

²⁵ Так само.С.110-112.

спроможні, такому, на мою думку, слід дозволити в ту науку вдатися, до якої він найбільше схильний, і хоть поезія дає менше користі, ніж утіхи, заняття нею нічиєї не може остидити слави»²⁶.

У контексті гуманістичної ідеології проблема виховання була доволі важливою, досить згадати Франсуа Рабле з його поглядами на гармонійний розвиток людини. Дивно, але безумний Дон Кіхот так само міркує про важливі речі у системі виховання: по-перше батьки завжди подають приклад і скільки би вони не переконували дітей у благородстві вчинків, якщо самі вони того благородства не виявляють, а подають приклади іншого характеру то і дитина завжди буде відзеркаленням поведінки батьків. І другий важливий аспект – це вибір професії, ця проблема актуалізована і сьогодні часто батьки у своїх дітях втілюють ті наміри, які їм не вдалося зреалізувати особисто для себе, а тому наполягають на своєму варіанті вибору професії для дитини, абсолютно не замислюючись над тим, а чи є таланти і бажання здобувати таку професію.

Особливої уваги заслуговують мудрі поради Дон Кіхота, які він дає Санчо Пансо, коли той стає губернатором острову Гармадармія: «Перше діло, сину мій, бійся Бога, у Божім-бо страху почин мудрості, а як будеш мудрий, то ні в якій речі не змилиш. Друге – пильнуй завше, хто ти єсть такий, пізнай себе самого, а то найтрудніше з усіх пізнавань... Гордися, Санчо, простим своїм родом, і не соромся признатися, що з ратаїв походиш; як побачать люди, що ти того не встилаєшся, то нікому й на думку не спаде дешпет тобі вчинити: будь краще смиренним праведником, аніж пихатим грішником. Немає числа тим, що, в низькому стані народившись, сягнули найвищих гідностей світських чи церковних;

Гляди, Санчо: як візьмеш собі за правило чесноту і будеш у всьому доброчесним, не завидууй панам і князям великим, що чинять так само; бо кров – то спадок, а чеснота – набуток, тим-то чеснота сама собою цінніша за кров.

Прихилий своє серце, завжди правосудним будиши, більше до сліз убогих, аніж до слів багатих. Уміє розкрити правду почерез подарунки та обіцянки багатих, як теж почерез плачі та нарікання убогих. Як хочеш судити по справедливості, не обтяжуй винуватого найтяжчою по закону карою; ліпша-бо слава у судді милостивого, як у суворого.

Як і схитнеться в тебе часом жезло правосуддя, краще нехай потягне його не вага приносів, а милосердя. Як доведеться тобі розглядати справу ворога твого, пусти в непам'ять кривду, що він учинив тобі, май на оці саму лише правду.

²⁶ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 2 / Пер. з ісп., М. Лукаша і А. О. Перепаді. Харків: Фоліо, 2008. С.105.

Не засліплюйся, інших судячи, своїм самолюбством, бо як покривдиш у ділі, то вже здебільшого не виправиш, а приплатишся доброю славою своєю або й власним добром.

Як попаде під твій присуд винуватець, дивись на нього як на нещасну людину, підвладну всім слаботам зіпсутієї натури нашої і намагайся, не кривдячи противної сторони, бути до нього спочутливим і милостивим, бо хочь усі Божі прикмети й рівні між собою, та в наших очах милосердіє. Його сіяє понад правосудність. Як чинитимеш, Санчо, згідно з сими приписами та правилами, довголітен будеш на землі, слава твоя буде вічна, нагорода пребагата, щастя неізреченне»²⁷. Отже, на гуманістичних ідеях ґрунтуються мудрі поради і заповіді Дон Кіхота, він стає втіленням нездоланної віри у добро й невичерпну енергію.

Епоха Відродження завжди мріяла про мудрих правителів і тут спадають на думку слова Платона «Держави тільки тоді будуть щасливими, коли царі стануть філософами або філософи царями». Настанови Дон Кіхота це про зразкового правителя, він має бути наділений тими звичайними людськими чеснотами, які звеличував гуманізм, а це благородство, добропорядність, чесність та мудрість. Отже, Дон Кіхот як справжній гуманіст у цих настановах намагається створити позитивний образ правителя нового зразка. Він міркує про ідеальні форми правління, де законність і справедливість посідали перше місце.

Висновок. Стає очевидним, що мудрий божевільний опікується широким спектром питань: про розумні потреби людини, про проблеми виховання, про внутрішні достоїнства правителів, про філософію війни і військової справи. В образ свого героя Сервантес вклав надзвичайно глибокий загальнолюдський зміст, що виходить за межі його епохи. Він наділив його великою духовною силою, Дон Кіхот постає як справжній мислитель-гуманіст. У характері героя відобразились основні ідеали епохи гуманізму – це надія на відновлення гармонії людського існування, перемога духовності, досягнення внутрішньої свободи, але разом із тим, це життя у світі ілюзій наївних мрійників, які безкорисливо, але й безплідно намагаються робити людям добро заради нездійсненних ідеалів.

Інтермедіальний аспект: Дон Кіхот у живописі і гравюрах

Образ Дон Кіхота постає надзвичайно різним на полотнах художників, починаючи з гравюр Гюстава Доре, який був великим ілюстратором світової класики, зокрема він створив серію гравюр, ілюструючи роман «Дон Кіхот». Дещо іншим постає образ Дон Кіхота на картинах Оноре Дом'є, автор картин передає сумніви і розчарування іспанського героя в умовах недосконалого світу. Неймовірно

²⁷ Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 2 / Пер. з ісп., М. Лукаша і А. О. Перепаді. Харків: Фоліо, 2008. С.268-271.

метаморфози відбуваються із образом Дон Кіхота на картинах Сальвadora Далі, зрештою, французький художник Марсель Пажо, його картини схожі на театральні сцени, а сучасний мексиканський художник і декоратор Октавіо Окампо зміг проілюструвати увесь роман Сервантеса у декількох картинах.

Поль Гюстава Доре

Французький графік і живописець Гюстав Доре створив серію гравюр до роману Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель», поеми Данте «Божественна комедія» та ін., його графічні ілюстрації до роману «Дон Кіхот» вважаються одними із найкращих. Серед картин Г. Доре «Базиль і Кітерія приймають Дон Кіхота і Санчо Пансо», написана у 1860 році.

Оноре Дом'є

Оноре Дом'є – французький художник-графік, живописець і скульптор. На фоні гірського пейзажу його Дон Кіхот постає благородним і великодушним героєм.

Дон Кіхот читає лицарський роман Оноре Дом'є Живопис, 1870

Дон Кіхот и Санчо Пансо у горах Оноре Дом'є, 1850

Дон Кихот Оноре Дом'є, 1870

Дон Кіхот і Санчо Панса відпочивають під деревом, 1855

Дон Кіхот і Санчо панса і мертвий мул, 1865.

Сальвадор Далі

У 1945 році за порадою батька Сальвадор Далі починає ілюструвати знаменитий роман «Дон Кіхот», упродовж 1945-1946 років він написав 38 малюнків і 5 ескізів, пізніше митець намалює ще 3 цикли до цього роману. У 1956 році, на прохання видавця Жозефа Фарі, Далі, зображуючи всесвітньо відомого героя, створив новий метод літографії – булетизм. Цей творчий експеримент закінчився створенням 13 літографій. Картини іспанського художника-сюрреаліста Сальвadora Далі про Дон Кіхота сповнені марення і чудернацьких образів, що нагадують своєрідний художній апокаліпсис.

Дон Кіхот. Золоте століття. Сальвадор Далі 1957

Дон Кіхот у відчай. Сальвадор Далі Гравюра 1957

Марення Дульсінеї Сальвадор Далі Графіка 1957

Атомна ера Сальвадор Далі Гравюра 1957

Винні діжки Сальвадор Далі Гравюра 1957

Мадонна Сальвадор Далі Гравюра 1957

Пабло Пікассо

Дон Кіхот і Санчо Пансо у відомого іспанського і французького художника та графіка Пабло Пікассо написаний чорнилами. Цікава історія цієї картини: 10 серпня 1955 року до Пабло Пікассо завітав його друг П'єр Декс з пропозицією написати малюнок про Дон Кіхота до 350 річчя створення роману «Дон Кіхот» для журналу «Французькі листи». Поки друзі розмовляли Пікассо зробив свій знаменитий малюнок Дон Кіхота і Санчо Панси, який був опублікований у

святковому номері французького видання. У подальшому саме він масово тиражувався.

Марсель Пажо

Французький художник Марсель Ніно Пажо теж звернувся до ілюстрування всесвітньо відомого роману, його картини про Дон Кіхота схожі на театральні сцени з елементами карнавалізації, вони автобіографічні, фоном для цих полотен слугує власна майстерня Пажо, а рудоволоса дівчина, яку ми бачимо на картинах, є кохана художника Ману.

Чорне сонце Дон Кіхота Марсель Пажо ХХІ ст.

Мрії про славу Дон Кіхота Марсель Пажо Живопис ХХІ ст.

Напад. Дон Кіхот Марсель Пажо Живопис ХХІ ст.

Кошмар Дон Кіхота Марсель Пажо ХХІ ст.

Дон Кіхот Створення картини Марсель Пажо ХХІ ст.

Дон Кіхот Маскарад Марсель Пажо Графіка ХХІ ст.

Октавіо Окампо

Мексиканський сюрреаліст Октавіо Окампо завдяки мистецтву ілюзії в одній картині поєднав багато сюжетів і героїв всесвітньо відомого роману, його твори мають прихований зміст. Завдячуючи стилю метаморфоз та потаємним сенсам, алегоріям його ілюстрації справляють враження картин-ілюзій.

Марення Дон Кіхота Октавіо Окампо Живопис 1989 р.

Дружба Дон Кіхота Октавіо Окампо Живопис

Балет і обличчя "Дон Кіхот" Октавіо Окампо Живопис

Двір Дон Кіхота Октавіо Окампо Живопис

2. Європейський Ренесанс і українське «Розстріляне Відродження»: В. Шекспір, М. Хвильовий

Чинні модельні навчальні програми передбачають інтегрований курс викладання літератури (зарубіжної і української), що значно сприяє формуванню цілісного уявлення про світовий літературний процес. Запропонована тема про культурологічні паралелі між європейським і українським Відродженням дає можливість на матеріалі трагедії Шекспіра «Гамлет» і новели М.Хвильового «Я (романтика)» розпочати дискусію про складність життєвого вибору у деструктивно-амбівалентному стані героїв цих творів.

Розмову із студентами варто почати із методичного коментаря, де визначаються основні аспекти і проблеми, що мають стати предметом дослідження майбутніх вчителів. У 10 класі у рамках шкільної програми у курсі зарубіжної літератури вивчається трагедія «Гамлет». Головне завдання вчителя розкрити філософські та моральні проблеми твору, одним із актуальних питань, яке має стати предметом обговорення – Гамлет як вічний образ у літературі, його рецепція та інтерпретації у наступні епохи. В 11 класі у курсі шкільної програми із української літератури вивчається новела М.Хвильового

«Я (Романтика)» – новела про внутрішній розкол особистості у час революційних трансформацій. У контексті складного вибору героїв англійської і української літератури є сенс провести інтегрований урок, присвячений проблемі складного життєвого вибору та аналізу особливого амбівалентного психічного стану героїв цих творів.

Актуальність дослідження теми морального вибору обумовлена складним характером сучасних соціально-економічних і суспільних процесів. Колізії і парадокси особистості й соціуму в умовах зміни ціннісних орієнтацій все більше актуалізують цю проблему. Зауважимо, що значну увагу вивченню різних аспектів проблеми вибору людиною векторів свого буття приділили такі дослідники, як Балл Г. О.²⁸, Некіз Т.А.²⁹ та ін. Науковці відзначають, що упродовж усього життя людина опиняється у ситуації визначення мети, засобів, вчинків, ідеалів і цінностей, що, зрештою, є важливою частиною її буття. Моральне начало становить невід'ємну складову людської природи, це одна із найважливіших категорій, що визначає духовну сутність особистості. Сучасний словник з етики подає наступне тлумачення категорії **моральний вибір** – це «як моральної діяльності, який полягає в тому, що людина, виявляючи свою суверенність, самовизначається стосовно системи цінностей і способів їх реалізації в лінії поведінки чи окремих вчинків, стосовно відповідних принципів, рішень і дій»³⁰.

Отже, ситуація морального вибору виникає в разі наявності кількох варіантів поведінки, пропонує особистості обставинами, що завжди тягне за собою оголення певної системи моральних цінностей, важливою складовою у цьому процесі залишається категорія свободи, адже той, хто приймає рішення, вільний у виборі між добром і злом. Головними механізмами морального самоконтролю є обов'язок і совість. Вони породжують серйозні вагання індивіда у сфері волі і формують особливий психічний стан роздвоєності особистості, який психологи називають амбівалентністю. У широкому розумінні «амбівалентність (від лат. *ambo* – обидва, *valento* – сила) – «складний психічний стан особистості, який пов'язаний з одночасним проявом протилежних емоцій, почуттів /радості і горя, сміху і суму/, ціннісних спрямувань. Амбівалентність безпосередньо переходить у «боротьбу» мотивів і позначається на здійсненні вчинків. Вибір однієї з альтернативних сторін не призводить до зникнення амбівалентності, певні цінності, що заперечуються в результаті вибору, залишаються суттєвими детермінантами поведінки. Амбівалентність є проявом

²⁸ Балл Г.О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки // Соц.психологія. 2005. №1. С.3 – 13.

²⁹ Некіз Т.А. Емпіричне дослідження здійснення морального вибору в умовах війни. Наукові перспективи: журнал. 2023. № 8(38) 2023. К., С. 690-701.

³⁰ Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики: Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С.74.

внутрішньої конфліктності особистості...»³¹. Тобто кожна людина знаходиться у стані амбівалентності, якщо вона не може категорично й однозначно сприймати або не сприймати якийсь об'єкт навколишнього світу (і саму себе або частину власного внутрішнього світу). Але в цьому випадку амбівалентність не є деструктивною, адже не призводить до кардинальних змін у психіці і не заважає нормальній життєдіяльності. Користуючись формулою «більше подобається, ніж не подобається», людина знімає конфліктність ситуації. Інший тип амбівалентності – деструктивний, виникає тоді, коли конфлікт значно глибший і полягає не у чуттєвому сприйнятті зовнішніх об'єктів, а є «протиріччям між психологічними силами, які реально керують поведінкою особистості і тими обґрунтуваннями, які намагається дати їм особистість; протиріччя між бажанням і обов'язком, між безпосередніми афектами та свідомо спрямованими установками, протиріччя між свідомим і несвідомим. У морально-ціннісному аспекті – це конфлікт нахилів (бажань) та розуму (обов'язку), де одна із протилежних сил (зазвичай, розум) виступає як обов'язок і асоціюється з добром»³².

Отже, ситуація внутрішнього конфлікту виникає, якщо особистість знаходиться перед необхідністю вибору між добром і злом, між бажанням і обов'язком, між почуттям і розумом. Як правило, «з добром асоціюється обов'язок, раціо»³³.

Особистість не може довгий час перебувати у деструктивно-амбівалентному стані і змушена зробити вибір, часто це вчинок, що не є моральним з точки зору системи моральних цінностей даної особи. Тобто вчинок конфлікту не вирішує, а навпаки породжує докори сумління і поглиблює деструктивність ситуації. В такому випадку, як правило, спрацьовує система «его-захисту». Форми цього захисту можуть бути різними: від «невизнання факту власного вчинку (формула: «я цього не робив, бо я цього не пам'ятаю») до виправдовування себе відсутністю вибору або внутрішнім психічним станом (так званою афектною поведінкою)»³⁴. Отже, засобом «его-захисту» є самообман, який виступає прикриттям для адекватної саморефлексії, сприяє захисту від повного «оголення душі».

Відомо, що складні ситуації морального вибору, описані у художній літературі, визначають характерні закономірності людського

³¹ Психологічний словник/ Авт.-уклад. В.В.Синявський, О.П.Сергеєнкова/ За ред. Н.А.Побірченко. URL: <https://docplayer.net/82924448-Psihologichniy-slovnik-avt-uklad-v-v-sinyavskiy-o-p-sergieienkova-za-red-n-a-pobirchenko.html>

³² Міхеєва І. Амбівалентність особистості: морально-психологічний аспект. К. 1991. С.19.

³³ Так само. С.50.

³⁴ Міхеєва І. Амбівалентність особистості: морально-психологічний аспект. К. 1991. С.50.

буття у всій їхній драматичності, наприклад, перед складними виборами постають герої романів А.Камю «Чума», А.Мердок «Чорний принц», О.Уайльда «Портрет Доріана Грея». У контексті світової літератури ми маємо чимало прикладів внутрішньої роздвоєності героїв: Фауст із однойменної трагедії Гете; фантазмагоричний художній світ Гофмана породжує образ Йогана Крейслера.

Отже, студентів варто спонукати до дискусії. Проблемні питання

1. Що таке життєві пошуки і життєвий вибір, чому інколи його важко зробити?

2. Що таке моральні цінності чи завжди у суспільстві ми діємо відповідно до цих цінностей, що заважає нам?

3. Коли виникає внутрішній конфлікт у людини і які шляхи його подолання?

Кожен час і кожна епоха встановлює свою ієрархію цінностей і породжує свій власний моральний ідеал, надаючи людині можливість вибору. Доба Відродження, яскравим представником якої став відомий англійський класик В.Шекспір, була періодом суттєвого зламу і зміни світоглядних орієнтацій: антропоцентризм, гуманізм визнавали найвищу цінність людини як особистості, відстоювали її право на свободу, щастя, справедливість, адже центральною ідеєю гуманізму є визнання цінності людини, її прав, інтересів, творчих здібностей. «Втім, реалії вступали у гострий конфлікт із ідеалами митців. Держава й далі зміцнювала свою владу, загарбувала чужі землі, на всій землі чинилося беззаконня. І віра в щасливе майбутнє, честь і доброту все швидше танули, бо ставало дедалі помітніше, що метою держави була не людина, з її духовною свободою й особистим щастям, а перерозподіл багатства і влади. Як бачимо, дійсність жорстоко обійшла ренесансним ідеалом»³⁵.

Не випадково до Гамлета, героя однойменної трагедії Шекспіра, приходять гірке усвідомлення того, що «Данія – тюрма», «вік розладнався», «час звихнувся», він, осягаючи реальне життя, приходять до страшного висновку: людина – «квінтесенція праху», осередок пороків.

Образ принца Данського поданий у розвитку, особливість цього розвитку в тому, що він наділений здатністю аналізувати свій психічний стан, усвідомлюючи двоїстість і суперечливість своєї природи і тих ситуацій, у яких йому доводиться діяти, адже саме це породжує силу і слабкість героя, його зброя – думка, але ж вона є джерелом його нещастя. Безсумнівно, розвиток Гамлета проходить у процесі духовного самопізнання. На початку твору головний герой,

³⁵ Градовський А.В., Галушко М.В. Процедура аналізу художнього тексту як об'єкт управління: Навч.-метод. посібник. Черкаси, 2014.С.28.

сповнений палкої любові до життя, але з часом він розуміє, що його уявлення про світ і реальний світ суттєво різняться. У його душі вирують дуже суперечливі почуття. Монолог про Людину засвідчує трагічну роздвоєність Гамлета, у ньому точиться боротьба між ідеальними уявленнями і жорстокою реальністю. Спочатку він щиро вірить в людину: «Що за майстерний витвір чоловік! Який шляхетний розумом! Який безмежний хистом! Як вражає й дивує доцільністю постаті й рухів! Дією подібний до ангела! Тямою – до божества! Окраса всесвіту! Найдовершеніше з усіх створінь!»³⁶, але далі звучить питання: «Одначе, що мені ця квінтесенція праху?»³⁷ і глибоке розчарування, сум: «Чи ж то людина, хто найбільшим благом Вважає їжу й сон?»³⁸. Отже, роздуми головного героя про призначення людини набувають трагічного забарвлення. Автор приводить реципієнта до розуміння, що розпочинається руйнівна боротьба між ідеальними уявленнями і жорстокою реальністю. Гамлет, називаючи людину «окрасою Всесвіту», засвоїв філософію гуманізму, яка стверджувала, що людина є центром Всесвіту, а її життя спрямоване на створення справедливого світу тут, на землі. Разом з тим, реальність повертає героя до середньовічного уявлення про людину як осередка пороків, приречену на страждання у земному житті. Але трагедія Гамлета полягає не тільки в тому, що світ жакливий, але і в тому, що він повинен зануритись у це зло, для того, щоб боротися із ним.

Проблема вибору – споконвічна проблема буття. На думку Г.Гегеля, саме Шекспір засобами художньої творчості дав неперевершені зразки аналізу фундаментальних філософських проблем (свободи і самостійності): вільного вибору людини вчинків і мети в житті, її самостійності у здійсненні рішень»³⁹. «Бути чи не бути?» – одвічне питання вибору, для Гамлета воно полягає не лише в особистій помсті за смерть батька, душу його мучать роздуми про необхідність битви зі світовим злом: «Звихнувся час... О доле зла моя! Чому його направить мушу я?»⁴⁰. Далекий від досконалості, Гамлет покликаний «направити» час. Автор провокує читача до міркувань про те, чи має герой право визначати вектор буття, адже зло живе і у ньому самому: «Сам я більш-менш чесний, та й то міг би закинути собі дещо таке, о краще було б моїй мамі й не родити мене на світ. Я дуже пихатий, мстивий, честолюбний. До моїх послуг стільки гріхів, що я не можу ні охопити їх думкою, ні змалювати в уяві, ні знайти час на те, щоб їх здійснити. Пощо таким, як я, плазувати межі небом і

³⁶ Шекспір В. Зібрання творів у 6-ти томах. Том 5. К.: Дніпро, 1986. 690с. Далі у тексті буде вказано сторінки цього видання.

³⁷ Так само. С.44

³⁸ Так само.С.84.

³⁹ Гегель Г.В.Ф. Естетика: У 4 т. М., 1968 – 1973. Т.1. С.239.

⁴⁰ Шекспір В. Зібрання творів у 6-ти томах. Том 5. К.: Дніпро, 1986. С.32.

землею?»⁴¹. Проблема вибору призводить до серйозного внутрішнього конфлікту, Гамлет зволікає, страждаючи під тягарем вселенської муки. Багато дослідників дорікали героєві за це, звинувачуючи в нерішучості і навіть боягузтві, у критиці з'явився термін «гамлетизм», що означав перебування у постійних протиріччях і сумнівах, що складало враження бездіяльності, інертності, але це було оманливим, бо на думку О.Уваркіної «...хіба можна назвати бездіяльністю духовні шукання героя? Адже думка також є формою людської активності, і цією здатністю Гамлет наділений у повній мірі»⁴². Трагізм образу Гамлета полягає в тому, що він, знаходячись у ситуації вибору між добром і злом, усвідомлює, що єдиним можливим засобом у боротьбі зі злом є те саме зло і саме ця обставина спотворює найблагороднішу мету: «Хай буду я жорстоким – та не звіром». Герой робить свій вибір, відчуваючи свою самотність і усвідомлюючи своє безсилля, принц Данський діє всупереч традиціям, керуючись лише власним сумлінням, викриває недосконалість цього світу, прагнучи змінити його на краще.

Довгий час шекспірознавці намагаються відповісти на питання, у чому трагедія Гамлета? З основних версій декілька заслуговують на увагу:

Версія «слабкого Гамлета», запропонована німецькими романтиками, вони виходили з того, що ключова фраза у концепції характеру шекспірівського героя – «Так розум полохливими нас робить, Яскраві барви нашої відваги Від роздумів втрачають колір свій»⁴³. На думку української науковиці Дучимінської Г., Ф.Шлегель сприймав характер Гамлета, що «розпався на дві непримиренні здатності – діяти або мислити»⁴⁴. Згідно цієї теорії, Гамлет – людина сильного інтелекту, але слабкої волі, здатний передбачати наслідки своїх вчинків, і ці знання паралізують його рішучість. Нездатність до дії викликає у Гамлета презирство до себе, що посилює його слабкість. Він ясно усвідомлює неможливість розімкнути це коло, і його холодний відчай зреалізовано у жорстокій уїдливісті і безвихідній меланхолії. У цьому випадку трагедію Гамлета можна розуміти як втрату внутрішньої єдності особистості, амбівалентний стан, обумовлений конфліктом волі і свідомості.

Друга версія належить дослідникам О.Аніксту і Л.Пінському. Це теорія «сильного Гамлета», що вступає у полеміку з інтерпретацією братів Шлегелів. Її автори вважають ключовою для розуміння трагедії

⁴¹ Шекспір В. Зібрання творів у 6-ти томах. Том 5. К.: Дніпро, 1986. С.55.

⁴² Уваркіна О. Філософські аспекти трагедії В.Шекспіра «Гамлет, принц данський» // Гілея: Збірник наукових праць. 2013. Випуск 73(№ 4). С. 249.

⁴³ Шекспір В. Зібрання творів у 6-ти томах. Том 5. К.: Дніпро, 1986. С.54.

⁴⁴ Дучимінська Г., Харкавців І. Вплив німецьких інтерпретацій на сприйняття образу Гамлета Шекспіра у Франції // Проблеми гуманітарних наук. Випуск 32. Філологія. 2013. С.267.

Гамлета фразу: «Звихнувся час... О доле зла моя! Чому його направить мушу я?»⁴⁵. Згідно цієї інтерпретації, Гамлет, подібно до персонажів хронік, живе на зламі часів: йде епоха, втілена у старому королі, з її культом доблесті, чеснот і людської гідності, і настає епоха короля Клавдія – з державним лицемірством, підозрілістю. На думку авторів цієї версії, Гамлет розуміє історичну неминучість подібної зміни, але не може змиритися з нею. Він не ухиляється від безнадійного для нього протистояння ходу Історичного Часу, але, як мислитель-гуманіст, болюче сприймає шлях боротьби і необхідності жертв. Ці коливання послаблюють його рішучість. У інтерпретації О. Анікста і Л.Пінського трагедія Гамлета стає трагедією стоїчного героїзму, що приймає неминучість поразки, але продовжує боротьбу з обставинами, які сильніші за нього.

Третю версію, яку висунули англійські шекспірознавці, можна назвати версією «трагічної істини». Згідно з нею, ключова фраза у концепції характеру Гамлета – його слова про людину як «квінтесенцію праху»: **«Що за майстерний витвір чоловік! Який шляхетний розумом! Який безмежний хистом!.. Одначе, що мені ця квінтесенція праху?»**⁴⁶. У прах речі перетворює час, і, значить, людина – найбільше «руйнується» часом. Тому, всупереч твердженням гуманістів, людина не може розпоряджатися своєю природою: вона, непомітно для нього змінюється з часом – не з історичним, а з біологічним, природнім. Ряд зрад найближчих Гамлету людей (матері, Розенкранца, Гільденстерна, Офелії) служить доказом цієї істини. Адже Гамлет знав їх зовсім іншими, і «зіпсував» їх не Клавдій, а час, що невидимо господарює в їх природі. У цій версії втратою «свого» світу для Гамлета стає розпад його родинних і дружніх зв'язків із-за зрад близьких, але ціною цієї втрати Гамлет набуває трагічне знання про владу часу над людською природою, що звільняє його від великих ілюзій Ренесансу.

Українське Відродження початку 20 століття – яскравий феномен вітчизняної історії. У назві терміну Відродження міститься його основна ідея: національна культура прагне відродитися після занепаду. В умовах пореволюційної дійсності значна частина української інтелігенції перейнялася ленінською ідеєю побудови комунізму і власними небаченими самопожертвами, романтизмом та ентузіазмом, пожвавилася її творча діяльність, що проявилася у виникненні багатьох літературних та мистецьких об'єднань (“Плуг”, “Гарт”, ВАПЛІТЕ та ін.). У 20-ті роки минулого століття діяло близько сорока таких творчих спілок. 1925 р. широко розгорнулася літературна дискусія щодо шляхів розвитку української літератури, до якої активно долучився М.Хвильовий, «романтик з непоступливою вдачею»,

⁴⁵ Шекспір В. Зібрання творів у 6-ти томах. Том 5. К.: Дніпро, 1986. С.32.

⁴⁶ Шекспір В. Зібрання творів у 6-ти томах. Том 5. К.: Дніпро, 1986. С.44.

людина, що свято вірила в ідеали Загірної комуни. «Однак незатишна і тривожна радянська дійсність другої половини 20-х років, докорінні зміни у суспільстві викликали розгубленість, неспокій української інтелігенції, бо бажана мрія і конкретна реальність перебували у суперечності, що породжувало стан дисгармонії, сумніви та відчай. Залишитися собою, мислити і відчувати самостійно у ті часи було практично неможливо»⁴⁷. Це добре усвідомив М. Хвильовий, який наклав на себе руки. Із самогубства митця почався процес масового нищення тієї частини української еліти, яка розуміла облудність радянської системи.

Більшість героїв новел М. Хвильового позбавлені внутрішньої цілісності, вони сумніваються, шукають, часто так і не знаходять відповідей на свої питання. Це герої «Санаторійної зони», новел «Синій листопад», «Лілюлі», «Пудель», «Я (Романтика)». На перший план у згаданих творах виходять надломлені, роздвоєні особистості. Цей факт можна пояснити тим, що і сам письменник не був абсолютно цільною особистістю: «...в мені, романтикові, мрійникові, – завжди точиться внутрішня боротьба...»⁴⁸; «ідеологічно, оскільки ідеологія виробляється головним чином інтелектом, я вважаю себе витриманим марксистом-комуністом, але в психіці я себе таким не можу вважати...»⁴⁹. Безперечно, ця особистісна риса характеру М. Хвильового мала суттєвий вплив на його твори. Так само розколюється «Я» і у головного героя новели «Я (Романтика)»: «Я – чекіст і «Я» – людина.

У першій частині новели «Я (Романтика)» увагу сконцентровано на чотирьох дійових особах. У процесі розвитку сюжету герої практично скоюють тільки один вчинок: вони виносять вирок безвинним, одним словом, вони убивають. У цій ситуації главоверх весь час перебуває у деструктивно-амбівалентному стані, він зізнається сам собі: «нікому, ніколи й нічого не говорити, як розколось моє власне «я»⁵⁰. Суперечливий стан героя знаходить своє вираження у формулі: «Я – чекіст, але я і людина»⁵¹. «Я – людина» – це світла гуманна частина душі «Я». Саме цю частину ліричний герой ототожнює з матір'ю: «...моя мати не фантом, а частина мого власного злочинного «Я», якому я даю волю... Тут... я ховаю від гільйотини один кінець своєї

⁴⁷ Горенок Г. Образ Гамлета у творчості Миколи Бажана // Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. Вип. 28. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. С.129.

⁴⁸ Хвильовий М. Твори: В 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т.2.: Повісті, оповідання, незакінчені твори, нариси, памфлети, листи. С.837.

⁴⁹ Хвильовий М. Твори: В 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т.2.: Повісті, оповідання, незакінчені твори, нариси, памфлети, листи. С.836.

⁵⁰ Хвильовий М. Твори: В 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т.1.: Поезія, оповідання, новели, повісті. С.332.

⁵¹ Так само. С.323.

душі»⁵². «Я – чекіст» – інша, темна, кривава частина душі героя, частина «чорного синедріону», «чорного трибуналу комуни»⁵³. Чекіст – це сотні розстрілів, це хиже навколо, це «дійсність як згряг голодних вовків»⁵⁴.

У творі ми спостерігаємо за главкоюверхом в оточенні його товаришів – «чорного трибуналу комуни», бачимо його в спілкуванні з матір'ю, і, нарешті, мати і члени чорного синедріону, цього неправедного судилища, зустрічаються, а головний герой опиняється між ними. Виникає своєрідний трикутник: товариші – мати – я. Герой поставлений перед необхідністю вибору. Трагізм ситуації полягає не тільки у самому виборі героя (він вбиває матір), але і в можливості існування цього вибору в суспільстві. Чи може бути воно щасливим, гармонійним і гуманним, коли будується на смерті рідних матерів? Тут важливо відзначити, що герой оповідання знає наперед, як він буде діяти: «але я вже знав, як я зроблю. Я знав і тоді, коли покинув масток. Інакше я не вийшов би так швидко з кабінету»⁵⁵. Він швидко прийняв рішення, і ця моментальність вибору є доказом фанатичності, сліпої віри в ідею, якій служить герой. Щоб подолати амбівалентність і довести свою «справжність» як чекіста, герой змушений вибудувати систему самовиправдань і пояснень, вчинити страшний злочин – матеревбивство, але дорога, яку він обирає, веде у нікуди, це шлях не до гармонії «голубих озер загірної комуни», а до чорної безодні і спустошення людської душі.

ВИСНОВКИ

Отже, досліджуючи трагедію В.Шекспіра «Гамлет» і новелу М.Хвильового «Я (Романтика)» варто відзначити, що час написання цих творів віддаляє більш ніж 300 років, але проблеми, що постають на їх сторінках є вічними. Головний об'єкт роздумів письменників – людина в кризовому світі, адже доба Відродження, представниками якої стали англійський класик і український митець, виявилася драматичною сторінкою в історії людства, бо вона спровокувала конфлікт між ідеалом, мрією (а це час великих сподівань) і реальністю. Твори митців були написані в період, коли потрясіння, випробування похитнули віру в людину і породили роздвоєність свідомості. Отже, психологічна двоїстість героїв носить історичний характер. Причини, які спонукали персонажів аналізованих творів В. Шекспіра і М. Хвильового до цього стану, різні.

⁵² Так само. С.327.

⁵³ Так само. С.323.

⁵⁴ Так само. С.337.

⁵⁵ Хвильовий М. Твори: В 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т.1.: Поезія, оповідання, новели, повісті. С.333.

Головна проблема вибору для Гамлета – це помста, яка, згідно з середньовічними уявленнями, є його обов'язком, але він – людина Нового часу, він гуманіст, який усвідомлює зіпсованість людської природи і, з огляду на це, вибір аж ніяк не пов'язаний із особистою помстою, він глибоко філософський, герой намагається побороти світове Зло, боротьба для нього набуває переважно морального сенсу.

За часів М.Хвильового в рамках нової пореволюційної ідеології закони моралі поділялись на буржуазні і пролетарські (революційні), через це загальнолюдська мораль відкидалася. В полі такої ціннісної парадигми діє головний герой новели «Я (Романтика)». Фанатична відданість абстрактним ідеалам викриває жорстокі реалії «нового» життя, не випадково головверх запитує себе: «що це: дійсність чи галюцинації?»⁵⁶. У цьому питанні – відчай героя, який не дозволяє йому свідомо зрозуміти все, що відбувається навколо нього.

Логічним завершенням морального вибору у творах В. Шекспіра і М. Хвильового постає вчинок, а важливими механізмами морального самоконтролю є обов'язок і совість. У цьому аспекті герої англійського й українського митців різні. Попри довгі вагання Гамлета, про які свідчать його монологи, помста вершиться в силу певного збігу обставин, а не з волі принца. У головверха теж присутні вагання у сфері волі, його внутрішні монологи це яскраво демонструють, але рішучість, зрештою, перемагає, фанатична відданість комуні, жорстокість, нелюдяність, нервова демонстрація свого «залізного я» спонукають до страшного злочину – вбивства матері. Нова комуністична ідея не дає права вибору, не допускає вагань і сумнівів, бо партія визначила конкретні ціннісні орієнтири.

З огляду на викладене, ми можемо зробити висновок, що інтерес до проблеми вибору є позачасовим. Твори В.Шекспіра і М.Хвильового глибоко психологічні, їх поєднують різні за масштабом, напруженістю і значущістю ситуації вибору, який є невід'ємною частиною життя і втіленням вічної драми Людини.

Інтермедіальний аспект: Гамлет у світовому кінематографі

Упродовж ХХ століття сюжет «Гамлета» екранізували понад 100 разів. Перша екранізація відбулася у 1900 році, де у головній ролі знялася жінка, це була актриса Сара Бернар. Фільм режисера Клементя Моріса називався «Дуель Гамлета».

Гамлет (Великобританія, 1948) Режисер: Лоуренс Олів'є

У 1948 році британський режисер Лоуренс Олів'є, звернувся до всесвітньовідомого сюжету, у цій постановці він одночасно виступив у головній ролі. Кінокритика не сприйняла екранізацію, дорікаючи режисеру, що текст трагедії значно зменшений, а деякі персонажі,

⁵⁶ Хвильовий М. Твори: В 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т.2.: Повісті, оповідання, незакончені твори, нариси, памфлети, листи. С.337.

зокрема Гільденстерн, Розенкранц та Фортінбрас взагалі відсутні у фільмі.

Гамлет (1964) Режисер: Григорій Козинцев

Сюжет Гамлета у 1964 році зацікавив і режисера Григорія Козинцева, де у головній ролі виступив Інокентій Смоктуновський. Одна з найкращих екранізацій за визначенням кінокритиків. Постановник скористався пастернаківським текстом, залучивши музику Шостаковича, у такий спосіб зробив досконалим класичну версію історії Гамлета.

Гамлет (Великобританія, 1969) Режисер: Тоні Річардсон

Однією із більш вдалих екранізацій називають фільм Тоні Річардсона, режисер відмовився від декорацій, приділивши велику увагу історії. Крупні плани, берег моря, замок і відповідне освітлення промовляють про своєрідні та креативні режисерські рішення.

Гамлет (США, Великобританія, Франція, 1990) Режисер: Франко Дзеффірееллі

Гамлет Франко Дзеффірееллі. Кіномистецька аудиторія схильна до думки, що це самий красивий фільм, він привертає увагу молодіжної аудиторії. Екранізація була номінована на «Оскар» за кращу роботу художника та костюми. Сконцентрувавшись на своєрідному потрактуванні образів: перед нами Гамлет романтичний, режисер передав глибину трагедії зради.

Гамлет (Великобританія, США, 1996) Режисер: Кеннет Брана

Стрічка Кеннета Брана чотириразовий номінант на Оскар. Критика схильна до того, що Кеннет Бран, який одночасно виступив у ролі режисера і головного актора, додав у концепцію образу Гамлета частину новини та енергії. Монологи, у виконанні Кеннета, захоплюють та дають змогу сучасному глядачу відчувати глибокий трагізм людських пристрастей.

Гамлет (Великобританія, Японія, США, 2009) Режисер: Грегорі Доран

Гамлет у версії Грегора Дорана це людина, яка виросла в умовах суцільного контролю, подвійних стандартів і відсутності особистих кордонів. Звертає на себе увагу сучасний одяг, почуємо ми у цій кіноверсії і гул гвинтокрила: трупа бродячих артистів привезе із собою круте кінообладнання. При всій трагічності вічного образу Гамлета ця осучаснена кіноверсія дозволяє собі юмористичні епізоди, що свідчить про новаторський підхід режисера.

Сучасні кінематографічні версії творів У.Шекспіра та особливий національний антураж дозволяють створити нові інтерпретації вічного образу Гамлета.

АНОТАЦІЯ

Література доби Відродження посідає важливе місце у фаховій підготовці майбутніх вчителів філологічних спеціальностей. У рамках

літературного процесу цього періоду вивчаються роман іспанського письменника М.де Сервантеса «Дон Кіхот» і трагедія В.Шекспіра «Гамлет». У дослідженні окреслюються нові контексти творів, на яких логічно робити акценти при їх аналізі, у пропонованій схемі осмислення художніх текстів є сенс по-новому подивитися на «вічні образи» у літературі, створені у цей період, зокрема Дон Кіхота і Гамлета, аби розкрити нову сутність виражених у них смислів та ідей, які сформували складний соціокультурний феномен «донкіхотство» і «гамлетизм». Художні здобутки європейського Відродження у контексті компаративного аспекту дають можливість проаналізувати українське Відродження початку 20 століття – яскравий феномен вітчизняної історії, зокрема, творчість знакової постаті цього періоду – Миколи Хвильового.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г.О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки // Соц.психологія. 2005. №1. С.3 – 13
2. Гегель Г.В.Ф. Естетика: У 4 т. М., 1968 – 1973. Т.1. 330 с.
3. Горенок Г. Образ Гамлета у творчості Миколи Бажана // Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. Вип. 28. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. С. 125 – 128.
4. Градовський А.В., Галушко М.В. Процедура аналізу художнього тексту як об'єкт управління: Навч.-метод. посібник. Черкаси, 2014. 260 с.
5. Дучимінська Г., Харкавців І. Вплив німецьких інтерпретацій на сприйняття образу Гамлета Шекспіра у Франції // Проблеми гуманітарних наук. Випуск 32. Філологія. 2013. С.264 – 273.
6. Козлик І.В. Світова література доби середньовіччя та епохи Відродження. Навч. Посібник. Івано-Франківськ, 2011. 344 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. К.: ВЦ. «Академія», 1997. 752 с
8. Міхеєва І. Амбівалентність особистості: морально-психологічний аспект. К. 1991. 125 с.
9. Некіз Т.А. Емпіричне дослідження здійснення морального вибору в умовах війни. Наукові перспективи: журнал. 2023. № 8(38) 2023. К. С. 690-701
10. Психологічний словник/ Авт.-уклад. В.В.Синявський, О.П.Сергєєнкова/ За ред. Н.А.Побірченко. Режим доступу: <https://docplayer.net/82924448-Psihologichniy-slovník-avt-uklad-v-v-sinyavskiy-o-p-sergieienkova-za-red-n-a-pobirchenko.html>
11. Сабадаш Ю. Гуманізм як феномен італійської культури: монографія. К.: ДАКККІМ, 2008. 361 с.
12. Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 1 / Пер. з ісп., М. Лукаша; Передмова Г. П. Кочура; Харків: Фоліо, 2008. 479 с.

13. Сервантес Сааведра, Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі: Роман: В 2 ч. Ч. 2 / Пер. з ісп., М. Лукаша і А. О. Перепаді. Харків: Фоліо, 2008. 478 с.
14. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, К., 1973.
15. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики: Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
16. Уваркіна О. Філософські аспекти трагедії В.Шекспіра «Гамлет, принц данський» // Гілея: Збірник наукових праць. 2013. Випуск 73(№ 4). С. 248-250.
17. Хвильовий М. Твори: В 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т.1.: Поезія, оповідання, новели, повісті. 650 с.
18. Хвильовий М. Твори: В 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т.2.: Повісті, оповідання, незакінчені твори, нариси, памфлети, листи. 925 с.
19. Шекспір В. Зібрання творів у 6-ти томах. Том 5. К.: Дніпро, 1986. 690с.

Information about the author:

Vechirko Oksana Leonidivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Germanic Languages, World

Literature and Teaching Methodology

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

1, Shevchenko street, Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine